

KULTURPSYKOLOGISKE VÆKSTPOTENTIALER
om »Vrede – Konflikt – Kultur«
(red. Berliner, Karpatschhof og Kuschel). 1991

Søren Willert

Psyke & Logos var med sit temanummer (1988) med til at samle mange spredte tråde - af ældre som af nyere dato - i en dansk kulturpsykologisk fagtradition. Udviklingsstedet for denne tradition har hidtil først og fremmest været universiteterne. Den fornyede energi, hvormed traditionen siden har præsenteret sig udadtil - i form af en symposie-række på Københavns Universitet (årene 1989, 1990, 1991) - må, udover enkeltpersoners engagement, også tilskrives det forhold, at pædagogisk, psykologisk og socialfaglig praksis i dagens Danmark i stigende grad konfronteres med »de(t) fremmede« som et problem, der lægger sig oveni de almindelige, »gammeldags« problemer, en professionel hverdag byder på: I skolen, i daginstitutionen, socialforvaltningen o.s.v. Dertil kommer alle special-agenturerne såsom Dansk Flygtningehjælp, klinikkerne til behandling af torturofre.¹

De praktiske oplever i denne situation behovet for at vende tanker og udvikle adækvate modeller til handlestyring i den nye situation - og håber, noget sådant kan finde sted igennem en udveksling med *de akademiske*. *De akademiske* ser i samarbejdet med *de praktiske* chancen for at få slået sprækker i elfenbenstårnet og gøre sig nyttige. Og mærke suset fra en eksotisk virkelighed, som tilmed nu kan beses og besøges *uden* at der først er løst returbillet til Langtbortistan. Den er hér i Danmark, lige for hånden, nabo til din vante virkelighed, om blot du drejer ned ad den nærmeste sidegade og slår gluggerne op.

Af redaktionen er jeg blevet bedt om at anmelde - »eller, hvis du har mere lyst til det: skrive noget *ud fra ...*« - artikelsamlingen (Berliner et al, 1991), som indeholder i alt ni bidrag fra 2. Symposium om kulturpsykologi, med »Vrede, konflikt, kultur« som tematisk afgrænsning. Jeg vil gøre dette ved at lade bogens tekster danne udgangspunkt for nogle almene og kritiske overvejelser vedr. psykologi og kultur og kulturpsykologi - i teori og praksis.

Forholdet mellem teori og praksis

Af artikelsamlingens Forord fremgår (s. 5), at symposiet i sin helhed omfattede »dels en række teoretiske bidrag, dels en række analyser af psykologisk praksis«. Videre siges det, at den foreliggende tekst udelukken-

de har samlet »de teoretisk orienterede bidrag. Praksisanalyserne er endnu ikke udgivet.« Gennem en henvendelse til redaktionsgruppen orienteres jeg om, at bestræbelserne, der fra både oplægsholdere og arrangører blev udfoldet for at få de omtalte praksisanalyser gjort publiceringsfærdige, endte med at blive gjort til skamme.

Stik imod de gode intentioner bliver bogen dermed et symptom på den fra andre sammenhænge velkendte spaltning mellem de praktiske og de akademisk arbejdende. Ærgerligt fordi energien til udvikling af en fagligt kvalitetspræget kulturpsykologisk tradition netop skulle komme fra det reelt og gensidigt interessestyrede samspil mellem disse to grupper.

I forhold til det ideelle er bogens udvalg af tekster således i sit udgangspunkt skævvredet. Problemstillinger og perspektiveringer er valgt i henhold til akademikernes interesser »lige her og nu«. Dette udelukker ikke (bør og behøver ikke udelukke), at teksternes indhold kan bære på budskaber - i form af provokation, indlevende støtte eller anden slags hjælpsomhed - som kan vise sig nyttige i praktikerens kontekst.

Afskyelighedstærskler

Det tekstbidrag, som jeg synes når længst i så henseende, er skrevet af en ikke-psykolog: kultursociologen Jacques Blums (1991) lille opsats om »afskyelighedstærskler«. Udgangspunktet tages i et »ganske normalt« sagsbehandlingsforløb - »tyrkisk familie versus dansk folkeskole/ socialforvaltning«. Hverken det socialretlige/etiske (»Kan vi tillade os at rette 'dem' ind efter 'vores' normer«?) eller de indblandedes individualpsykologi (»Hvad forstår/føler 'vi' (hhv. 'de'), når 'de' (hhv. 'vi') siger/gør xxx?«) gøres hér til bærer af det interessante. Artiklens temaudvikling sker derimod med henvisning til en teoretisk konstruktion, som snarere »tilhører« *selve det fler-kulturelle møde* som sådan: afskyelighedstærsklen, som angiver det »punkt«, hvor enten den ene eller anden af kontaktens to parter »tvinges« (»vælger« at føle sig tvunget) til at lægge afstand til det, der foregår i relationen og til relationens »anden«, fordi - »nu er det bare blevet for meget«.

Der udfoldes ingen stor teoretisk dybde i fastlæggelsen af, hvad en sådan afskyelighedstærskel - dens højde og drøjde - kan komme af, eller gøre godt (eller ondt) for hos sin ejermand. Til gengæld nævnes forskellige overflade-karakteristika - adfærds- og signal-typer (ex: lugt, stirren) - som rent empirisk kan konstateres at aktivere »afskyeligheden«, specielt hvor det drejer sig om kontakten mellem Danskeren og Den Fremmede.

Kriterier for praksis-relevans

Som anført blev Blums opsats den, jeg i første omgang stoppede op ved

i min søgen efter akademiker-bidrag af potentiel, direkte brugsværdi for praktikerne mhp kritisk, professionel selv-refleksion.

Værdi- eller relevanskriterierne, jeg hér har ladet mig styre af, er følgende (og bemærk, at de følgende betragtninger ikke snævert er møntet på det Blum'ske begreb i isolation, men på en begrebs-familie med kendetegn som beskrevet):

* Begrebet afskyelighedstærskel udpeger et situationselement, som er »uofficielt« til stede i kontaktforløbet (mødet). Deltagerne i det flerkulturelle møde har ikke nogen bevidst intention om, hver for sig eller i fællesskab at »producere afskyelighed«. Alligevel sker det - siger Blum, og jeg kan, med baggrund i egne fremmedkulturelle praktiker-erfaringer bekræfte påstanden.

Netop dette særkende ved begrebet: at det »driver sit spil« i situationen, så at sige bagom ryggen på de deltagende og uden at være på nogen(s) officiel(le) dagsorden, giver det dets potentielle værdi som selvkritisk analyseredskab for disse samme deltagende. Anvendt heuristisk kan begrebet give anledning til ny, ellers upåagtet indsigt om, hvad der også er foregået i situationen, *når den officielle dagsorden har fået sit*.

* Begrebet er samtidig ét, der i kraft af sit indhold sætter analytisk hoved-fokus på selve kontaktforløbet (mødet), snarere end på den ene eller anden af kontaktforløbets parter hver for sig. På den ene side vil hver part selvfølgelig hjemmefra have »medbragt« den særlige parathed, som kommer til syne i og med afskyelighedstærsklens overskridelse. På den anden side (og her taler jeg igen ud fra egen fremmedkulturel praksis-erfaring) kender den enkelte ofte kun sin egen afskyeligheds-tærskel *i kraft af mødets egen processuelle kontekst* (udtalelser såsom »Jeg har aldrig nogensinde før oplevet mig så provokeret«; »...troede simpelthen ikke, jeg kunne blive så vred/magtesløs/føle mig så besvegen...«).

Problemerne, som afskyelighedstærsklens overskridelse kan give anledning til, må følgelig også forstås og arbejdes med på mødets præmisser. Individuelt tænkearbejde derhjemme i lønkammeret gør det ikke.

I modsætning hertil risikerer eksempelvis henvisninger til »individualpsykologien« eller »det socialretlige« i højere grad at isolere møde-parterne i hver deres virkelighed. Og så er vi lige vidt.

De to pointer ovenfor slået sammen: »En afskyelighedstærskel« virker, men virker i det skjulte. I den forstand henviser begrebet til »noget ubevidst«. Men det er et situations-tilknyttet snarere end et person-tilknyttet »ubevidste«, der peges på (i analogi til den om-perspektivering, der sker, når den individ-centrerede psykoanalyse glider i gruppe-analytisk retning; jvf. fx Bion, 1961).

At blive som børn igen

* Endelig for det tredje får begrebet afskyelighedstærskel min sympati, fordi det flytter fokus fra de professionelle, sagstekniske aspekter af det fremmedkulturelle møde i retning af nogle mere almen-menneskelige perspektiver.

»Afsky« er på den ene side en lidt primitiv reaktion. Kan opleves barnlig. Som følelse er afsky ikke blot fremmed for den særlige - »kølige« - fornuft, som et sagsbehandlingsarbejdes officielle dagsordener er bærer af; den er også fremmed på en klart *upassende og forkert* måde.

På den anden side er afsky en reaktion, som vi allesammen kender til. »Bvadr!« - siger de i Radiserne, og vi identificerer os hjerteligt med dem. Følelsens barnlige og primitive form gør den lidt »uskyldig« - og i en vis forstand undskyldelig, om ellers vi har kunnet fastholde en kærlig og konstruktiv kontakt til vores eget »indre barn« (»Jeg ku' ikke gøre for det - jeg fik det bare sådan - ligete' pludselig« - siger de århusianske børn, når de er gået over strengen).

Dette oplever jeg som en potentiel styrke ved et begreb som afskyelighedstærskel.

Det er *altid* en styrke, når vi i vores arbejde som paragraf- og programbestyrere *også* er i stand til at vise et menneskeligt ansigt - uden at kravene fra den officielle dagsorden af den grund behøver at blive tilsidesat.

Fastholdelsen af en sådan alliance - mellem det »blot menneskelige« og det officielle, dagsordens-betingede - bliver *så meget des mere uomgængelig* i forbindelse med psykosocial praksis i en fremmedkulturel kontekst.

I den fremmedkulturelle kontekst truer den fælles ekspliciterbare *mening* med det, som foregår, ustandselig med at bryde sammen. Den *bryder* ofte sammen. Da er det vigtigt at kunne se sig selv som et »ganske almindeligt menneske med ganske almindelige reaktioner« som lidt forvirret tumler rundt i denne manege - udvisende diverse forkerte, upassende reaktioner. Og måske herudfra være istand til at se sig selv i et fællesskab med den fremmedkulturelle modpart, som tumler tilsvarende rundt.

Det er min erfaring, at en sådan »meta-perception« af det, der foregår - ofte koblet med en humoristisk overbærenhed - kan blive udgangspunktet for, at vi: jeg og klienten, trods alt bliver istand til at »nå rundt om« den meningsmæssige splittethed i situationen; og måske finde fodfæste i en ny fælleshed, med mulighed for at »prøve engang til«.

Dette særlige oplevelsesperspektiv: hyldesten til de lidt primitive, ikke-altfor-tekniske analyseredskaber, er ikke mindst kommet på *min* dagsorden i dette skriveri, fordi mange af de øvrige akademiker-bidrag afføder en særlig form for rastløshed hos mig. Baggrunden herfor vil blive mere forståelig igennem det kommende afsnit.

Forholdet mellem teori og forståelse

Kurt Lewin citeres ofte i diverse skåltale-lignende sammenhænge for udsagnet om, at »intet er så praktisk som en god teori«.

Generelt betragtet er det ikke den ånd, der mest udpræget kendetegner de ni indlæg fra akademisk (teoretisk) arbejdende psykologer og samfundsforskere i denne artikelsamling. Tværtimod forekommer der i en del tilfælde at bestå et anstrengt forhold mellem de teoretiske anliggender, som behandles, og en mere jordnær, ligetil forståelse og/eller håndtering af »virkelighedens anliggender«.

Nogle eksempler herpå:

* Benny Karpatschof (1991) ønsker i sin artikel at udvikle en forklaringsmodel i forhold til det, som han udtrykker det, *kognitive paradoks*, at det jødiske folk i særdeles hurtigt tempo har været istand til at foretage rutsjeturen fra »et af de mest undertrykte folk i historien« til nu selv at befinde sig »i rollen som undertrykkere« (s. 145).

Men det er ikke så ligetil at komme igang med udførelsen dette forehavende. Indledningsvis må han først overfor læseren retfærdiggøre, at han (tilpasset citat) »af selve sit fænomen føler sig tvunget« til at overhøre teoretisk begrundede »skarpe advarsler« (mod niveau-sammenblanding i aggressionsforståelsen) fra »de psykologer og samfundsforskere, han identificerer sig med«.

Som læser kan jeg kun være tilfreds med, at han ikke lod kravet om teoretisk renhed stille sig i vejen for arbejdet - i og med at beretningen, der kommer ud af det, giver stof til eftertanke - på mange niveauer.

* Inger Bernths (1991) artikel hedder »Psykoanalytiske aggressionsteoriers validitet i tværkulturel sammenhæng« - og lægger altså op til udførelse af den klassiske akademiske arbejdsopgave, bestående i en bestemmelse af de pågældende teoriers sandhedsværdi.

Også hun føler sig foranlediget til i udgangspunktet at lægge en afstand til traditionel teori-tænkning - i form af en »indledende advarsel« om, at titlen på hendes indlæg ikke er valgt af hende selv, men derimod tildelt hende af redaktørerne.

Uden at hun selv direkte at bruge dette udtryk, antager hendes analyser først og fremmest form af et stykke teoretisk de-konstruktionsarbejde.²

De psykoanalytiske aggressionsteorier, som udgør artiklens undersøgelsesgenstand, reduceres i status til at være udtryk for en tidligere kulturel (vestlig) epokes problemstillinger - som idag er degenereret til en lidt slap (= uden kritisk potentiel) folketeori/lokalt betonet etnopsykologi.

Bernths personlige vurdering er, at psykoanalysens »hydrauliske energimodeller rummer større farer end fordele« og at det ligefrem kan give grund til »ængstelse« at »se, at Melanie Kleins beskrivelse af det aggressive spædbarn og Margaret Mahlers af kampen for det autonome selv endnu fanger så let«.

I sin afrunding skriver Bernth, at »...vi er i en kultur-ændringsepoke, og (..) teorierne vil blive omkalfatret. Mit gæt er at omkalfatringen vil indeholde en ændring i retning af at gøre noget med relationer og koordination til grundbegreber«.

* Tilsvarende eksempler på teoretisk dekonstruktion af traditionel »psyko-tænkning« ses hos Kuschel, først i en oversigtsartikel (1991a), dernæst i en tolkning af tilgængeligt etnografisk materiale vedr. selvmord på den polynesiske ø Bellona (1991b). I begge tilfælde viser de foretagne psykologisk-teoretiske analyser sig at føre til stadig højere grader af *opløsning* af alle faste konturer for de genstande eller begreber, som tages under behandling. Hvilket imidlertid ikke stiller sig i vejen for, at fremlægningen af det konkrete materiale vedr. Bellona bliver både sammenhængende og interessevækkende.

Sin oversigtsartikel slutter Kuschel med følgende appel: »Det, vi har brug for nu, er (...) ikke 'mundsvejr', men 'handlevejr' - og det i et tværfagligt regie«.

Dekonstruktion og rekonstruktion

Pointen i ovenstående eksempelsamling har ikke angået indholdet i det sagte så meget som det forhold, at »det teoretiske«, snarere end at hjælpe forfatterne til at give klarere udtryk for deres tanker, synes at stille sig i vejen herfor.

Peter Elsass' (1991) artikel udgør én undtagelse fra denne regel, idet han, bl.a. med afsæt i en teoretisk argumentation (væsentligst hentet fra psykoanalyse/ objektrelationsteori, men også den franske religionshistoriker André Girard), vil have os til, ikke blot at gennemskue men også »gøre noget ved« vores almindelige håndskyhed i forhold til alle mulige volds- og aggressions-manifestationer: som (samfunds-)mennesker, som behandle.

En anden undtagelse udgør Peter Berliners (1991) artikel - med den i sammenhængen befriende frimodige under-overskrift »en teori om aggression«. Heri gør forfatteren sig kraftige bestræbelser i retning af at følge de-konstruktionen op med en forsøgsvis teoretisk re-konstruktion - men uden at svigte dekonstruktionens »negative erkendelser« såsom opgøret med banal biologisk reduktionisme og med tingsliggørelsen (substantivering) af det »i virkeligheden« relationelle og processuelle. Personers aggressionshandlinger ses som udtryk for psykodynamisk begribelige, omend ikke nødvendigvis rationelt vellykkede bestræbelser i retning af imødegå truslerne, som bliver resultatet, når der sker alvorlige brud i den »identitets-konstituerende 'kobling' mellem personen og den sociale kontekst« (s.94).

På en interessant måde synes såvel Elsass' og Berliners indlæg at levere brokker af teoretisk kød og blod, som kan tjene til en konkretisering af Inger Bernths slut-bemærkning om, at teorien (om aggression), som venter

os på den anden side af omkalftringen sætter fokus på »noget med relationer og koordination« - et synspunkt, som iøvrigt også stikker hovedet frem i mange andre af artikelsamlingens bidrag.

Samtidig - og lidt paradoksalt - kan vi så også lægge mærke til, at disse to forfattere rent faktisk benytter sig af forståelsesmåder (i slægt med objekt-relationsteori), som af Bernth netop blev *dis*-kvalificeret som værende ikke blot almodische, men ligefrem kaldende på ængstelse.³

Og hvad kan vi så lære af det?

Jeg har brugt artikelsamlingen om »Vrede, kultur, konflikt« til en slags symptomallæsning. Gennem dens tekster har jeg prøvet at »tage temperaturen« på den psykologiske faglighed, som den viser sig på det kulturpsykologiske område, når et antal overvejende akademisk arbejdende kolleger gives frit spillerum.

Jeg har konstateret, at ydmygheden blandt de skrivende fra denne gruppe er stor. Uden at det nogensteder figurerer som overskrift, præges artikelsamlingen som et hele af en post-modernitetens ånd. Af mange bruges der betragtelig energi på at gravlægge diverse af psykologiens traditionelle »store fortællinger«. Det konkrete argument, den enkeltstående pointe får større vægt end den generaliserede bevisførelse for den ene eller anden rette lære. Det synes at ligge disse skrivende akademikere fjernt at ville opkaste sig til normsættere for endelige kontrollanter af deres praktisk arbejdende kolleger.

På denne indirekte måde synes der at være en »tavs overensstemmelse« mellem mange af artikelsamlingens tekster og Donald Schön's opgør med »the model of Technical Rationality« (»professional activity consists in instrumental problem solving made rigorous by the application of scientific theory and technique«; 1983, p.21) som forståelsesmodel for professionel praksis.

Schön opfordrer til, at vi i stedet udvikler studiet af »Reflection-in-Action« som et undersøgelsesområde, der kan bidrage til en reel kvalificering af det professionelle arbejde. Positivt udtrykt kan dette arbejde bestå i udviklingen af »an epistemology of practice implicit in the artistic, intuitive processes which some practitioners do bring to situations of uncertainty, instability, uniqueness, and value conflict«; 1983, p.49). Mine betragtninger ovenfor, som var foranlediget af det Blum'ske begreb »afskyeligheds-tærskel«, kan læses som et eksempel på den hertil komplementære situationstype - som er ligeså væsentlig at granske i - hvor den professionelle handlings-styrede og -styrende refleksion truer med at »gå i krampe«.

Med disse få, afsluttende bemærkninger har jeg givet en antydning af, hvilke fremtidshåb, som for mig knytter sig den gode tradition, som er startet i kraft af tre års tværkulturelle symposier med deltagelse af såvel akademikere som praktikere indenfor feltet. Håbet om disse symposier

lader sig videreudvikle til et egentligt mødested, hvor de to grupper kan komme i en gensidigt berigende dialog med hinanden baseret på aktiv interesse-styret gensidighed.

NOTER

- (1) Det er velkendt, at det tværkulturelle perspektiv i samfundsvidenskaberne historisk er koblet sammen med kolonialisme, imperialism (Ake, 1982; Berliner & Hommelgård, 1987; Nencel & Pels, 1991). I en dansk sammenhæng gælder dette også for så vidt Grønland indgik som lokalitet både for almen og anvendt samfundsforskning (se Kuschel, 1991a). Det er en pendant hertil, at den aktuelle gen-opblomstring af interessen for »det tværkulturelle« ligeledes er opstået på en baggrund af samfundspolitiske omstændigheder, som stiller krav om nytænkning til social-administratorer og professionelle hjælpere.
- (2) Med sine henvisninger til »den flittigt skrivende Gergen« (1990; Semin & Gergen, 1990) inddrager Bernth indirekte den aktuelle de-konstruktivistiske trend i social- og kulturpsykologi i sin argumentation. Se også Shotter, J. & Gergen, K. (eds) *Texts of identity*. London, 1989; Potter, J. & Wetherell, M. *Discourse and social psychology*. London, 1987.
- (3) For fuldstændighedens skyld skal nævnes, at yderligere to bidrag, Anne Knudsen (1991) og Inger Agger (1991), repræsenterer materiale-fremlæggelser i en forholdsvis ren form - om henholdsvis etnisk konflikt på Korsika og flygtningekvindens vidnesbyrd (fra Mellemøsten og Mellemamerika) om »magtens voldsteknologi«. I og med at disse to artikler er uden en ekspliciteret teori-pol, får jeg fra teksterne intet stof til mit valgte ledetema angående *forholdet mellem* på den ene side teori, på den anden side sags-forståelse/-fremstilling.

LITTERATUR

- AGGER, I. (1991) Skammens Magt: Kvindeligt Vidnesbyrd fra Exilet. I *Berliner et al.*
- AKE, C. (1982) *Social Science as Imperialism*. Ibadan: Ibadan University Press.
- BERLINER, P. & HOMMELGÅRD, B. (1987) *Kulturforskelle og Psykologi*. København: Dansk psykologisk Forlag.
- BERLINER, P., KARPATSCHOF, B. & KUSCHEL, R. (1991) *Vrede - Konflikt - Kultur. 2. Symposium om Kulturpsykologi*. København: Dansk psykologisk Forlag.
- BERLINER, P. (1991) Dobbeltkulturelhed: Forsvarsmekanismer og Aggression. En Teori om Aggression. I *Berliner et al.*
- BERNTH, I. (1991) Psykoanalytiske aggressionsteoriens validitet i tværkulturel sammenhæng. I *Berliner et al.*
- BLUM, J. (1991) Afskyelighedstærskler. I *Berliner et al.*
- SCHÖN, D.A. (1983) *The Reflective Practitioner*. New York: Basic Books.
- ELSASS, P. (1991) Violencia: Et Eksempel på en Kulturpsykologisk Synsmåde på Vold. I *Berliner et al.*
- GERGEN, K. (1990) Metaphor, Metatheory, and the Social World. I Leary, D.E. (ed) *Metaphors in the History of Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- KARPATSCHOF, B. (1991) Fra Syndebuk til Besættelsesmagt - Ændringer i Holdningen til Vold hos det Jødiske Folk. I *Berliner et al.*
- KNUDSEN, A. (1991) De ligner os! Vi hader dem! Korsikansk-Italienske Konflikter i Etnisk Kontekst. I *Berliner et al.*

- KUSCHEL, R. (1991a) Psykologi, Kultur og Aggression: En introduktion. I *Berliner et al.*
- KUSCHEL, R. (1991b) Selvmord: Socialpsykologisk Skibbrud på en Polynesisk O. I *Berliner et al.*
- NENCEL, L. & PELS, P. (eds) (1991) *Constructing knowledge. Authority and Critique in Social Science*. London: Sage Publications.
- POTTER, J. & WETHERELL, M. (eds.) (1987) *Discourse and Social Psychology*. London: Sage Publications.
- PSYKE & LOGOS* (1988) Temanummer om kulturpsykologi. Årg.9, nr. 1.
- SEMIN, G.R. & GERGEN, K. (eds) (1990) *Everyday Understanding. Social and Scientific Implications*. London: Sage Publications.
- SHOTTER, J. & GERGEN, K. (eds) (1989) *Texts of Identity*. London: Sage Publications.